

RECENZJE, OMÓWIENIA I SPRAWOZDANIA

ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH
Tom XXXIV, zeszyt 1 – 2006

Jerzy Kosiewicz, *Filozoficzne aspekty kultury fizycznej i sportu*, Warszawa: Wydawnictwo BK 2004, ss. 462.

Masowość współczesnego sportu jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin, m.in. antropologii kulturowej, socjologii, psychologii, nauk medycznych, historii, a ostatnio w coraz większym stopniu filozofii. Literatura socjologiczno-filozoficzna, poświęcona problematyce kultury fizycznej i sportu, szybko się powiększa zarówno w skali światowej, jak i na terenie Polski. W naszym kraju o szeroko rozumianej kulturze fizycznej, z uwzględnieniem jej aspektów metodologicznych, socjologicznych, filozoficznych i pedagogicznych, piszą między innymi profesorem: Jerzy Kosiewicz, Zbigniew Krawczyk, Józef Lipiec i Andrzej Pawłucki. Przedmiotem zainteresowania pierwszego z nich jest antropologia filozoficzna, filozofia religii oraz metodologia i filozofia kultury fizycznej i sportu.

Kosiewicz, profesor Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, kieruje Katedrą Nauk Społecznych i Zakładem Filozofii na tejże uczelni, a także jest dziekanem Wydziału Turystyki i Rekreacji w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Technicznej w Legionowie. Jego prace z zakresu filozoficznej antropologii koncentrują się głównie na chrześcijańskiej koncepcji cielesności. Tej tematyki dotyczą prace: *Bóg, cielesność i przemoc* (1977), *Myśl wczesnochrześcijańska i katolicka wobec ciała* (1998), *Bóg, cielesność i miłość* (1998). Prace z zakresu antropologii stanowiły naturalną podstawę dla kontynuowania badań dotyczących kultury fizycznej i sportu z uwzględnieniem aspektów metodologicznych, socjologicznych, filozoficznych i pedagogicznych. Owocem tych zainteresowań były książki *Kultura fizyczna, osobowość, wychowanie. Zagadnienia metodologiczne* (1986) i *Kultura fizyczna i sport w perspektywie filozofii* (2000). Kontynuacją obu prac jest nowa książka: *Filozoficzne aspekty kultury fizycznej i sportu*, która jest znaczącym wydarzeniem w polskiej literaturze filozoficznej poświęconej problematyce kultury fizycznej.

Monografia ta obejmuje siedem części. Ich układ z punktu widzenia omawianej tematyki jest logiczny. Dwie pierwsze podejmują problem kultury fizycznej: najpierw z uwzględnieniem filozoficznych i metodologicznych nauk o tej kulturze (cz. I), a następnie omawiają antropologiczne i aksjologiczne jej założenia (cz. II). Kolejne

dwie części pracy mają za przedmiot taki istotny element kultury fizycznej, jakim jest sport; jest on omawiany w aspekcie filozoficznym i metodologicznym (cz. III) oraz pedagogicznym i etycznym (cz. IV). Dalsze analizy Autora dotyczą już bardziej szczegółowej problematyki, mianowicie relacji sportu do wartości olimpizmu (cz. V), widowiska sportowego (cz. VI) oraz turystyki i rekreacji (cz. VII). Ten systematyczny przegląd zagadnień omawianych w książce pozwala stwierdzić jej tematyczne bogactwo oraz uwzględnienie różnych aspektów i sektorów filozofii kultury fizycznej, dlatego jest konieczne ograniczenie się do niektórych omawianych tam kwestii.

We wstępie części I omawiana jest relacja pomiędzy kulturą fizyczną a filozofią, którą charakteryzuje niesymetryczność. Wynika ona z faktu, że przedstawiciele nauk o kulturze fizycznej częściej interesują się filozofią aniżeli filozofowie tego rodzaju kulturą. Jest to słuszna konstatacja, choć obecnie coraz częściej filozofowie zwracają uwagę na fenomen sportu. Pojęcie kultury fizycznej nie jest jednolicie rozumiane, ponieważ – jak wykazuje Autor – można ją ujmować jako formę świadomości społecznej, w perspektywie socj behawioryzmu, jako dyscyplinę humanistyczną, praktyczną czy wreszcie interpretować holistycznie.

Filozofia kultury fizycznej może pełnić rolę integrującą w odniesieniu do różnych ujęć i dyscyplin tej kultury, lecz ta nowa subdyscyplina filozofii dopiero się kształtuje. O kulturze fizycznej mówią zarówno nauki przyrodniczo-biologiczne, jak i humanistyczne. Ich przedmioty, cele i metody są tak różne, że nie jest możliwa wspólna jednolita metodologia nauk o kulturze fizycznej – łącznie ze sportem. Końcowy rozdział tej części pracy analizuje krytycznie proponowane w literaturze klasyfikacje dyscyplin naukowych, np. budzi wątpliwości rozgraniczenie nauk humanistycznych i nauk społecznych, ponieważ wzajemnie się one przenikają.

Część druga książki analizuje antropologiczne i aksjologiczne założenia kultury fizycznej. Dwa pierwsze rozdziały mają profil generalny, dwa następne bardziej szczegółowy i po części faktograficzny. Eksplicacja terminu *kultura fizyczna* zależy od przyjmowanej koncepcji człowieka, dlatego Autor rozpoczął swe analizy od wyróżnienia i prezentacji trzech modeli antropologicznych: naturalistycznego (J. Rousseau), humanistycznego (F. Znaniecki) i historyczno-społecznego (socjalizm, marksizm). Człowiek jest powiązany ze światem wartości, o nich mówi dalszy fragment pracy. W tym miejscu Kosiewicz najpierw stwierdza, że kultura fizyczna jest afirmacją i źródłem wartości, a następnie analizuje różne koncepcje aksjologiczne, opowiadając się za relacyjnym (podmiotowo-przedmiotowym) ujęciem wartości. Dużym walorem omawianej monografii jest syntetyczne przedstawienie dotychczasowego dorobku filozofii kultury fizycznej w Polsce – od XVIII wieku do czasów współczesnych. Kończącym akcentem tej części pracy jest omówienie nauczania Kościoła w odniesieniu do kultury fizycznej i sportu, głównie na podstawie myśli filozoficzno-teologicznej papieża Jana Pawła II.

Centralnym elementem kultury fizycznej jest bez wątpienia sport, mówią o nim analizy zawarte w części trzeciej i czwartej książki. Pierwsza z nich dotyczy filozoficznych i metodologicznych aspektów refleksji nad sportem. Kosiewicz osobiście chętniej mówi o filozoficznej refleksji nad sportem aniżeli o filozofii sportu, choć przyznaje, że ostatnie wyrażenie zyskało prawo obywatelstwa w literaturze. W dalszych swych rozważaniach, mówiąc o tzw. uniwersaliach sportu, opowiada się za stanowiskiem nominalistycznym, kwestionując istnienie cech uniwersalno-wspólnych dla wszystkich odmian aktywności sportowej. Takie stanowisko bywa kwestionowane, a w każdym razie wymaga dalszych uściśleń. Przedmiotem kolejnych rozważań jest relacja pomiędzy sportem a fizycznym i psychicznym zdrowiem człowieka. Końcowy rozdział tej części pracy poświęcony jest teorii treningu i walki sportowej, przy czym uwzględnione zostały zarówno aspekty metodologiczne, jak i prakseologiczne.

Logiczną kontynuacją analiz filozofii sportu jest część czwarta recenzowanej monografii, która omawia pedagogikę i aksjologię sportowej aktywności człowieka. Kosiewicz omawia takie problemy związane z pedagogiką sportu, jak: różnorodność interpretacji tej dyscypliny, relacje między trenerem a zawodnikiem, dylemat związany z trudnością godzenia celów wychowawczych sportu i optymalizacji osiągnięć sportowych. Dwa dalsze rozdziały części czwartej są poświęcone zasadzie *fair play*, która przez wielu teoretyków i praktyków sportu jest traktowana jako naczelný postulat etyki sportowej. Autor książki uznaje tylko ograniczony walor tej zasady, odwołując się do argumentów historycznych i pragmatycznych.

Dalsze rozważania zawarte w pracy mają za przedmiot fenomen i ideologię olimpizmu. Trafna jest konstatacja Autora, że antyczny olimpizm był genetycznie powiązany z wartościami religijno-sakralnymi, dlatego wartości użyteczne aktywności sportowej były wówczas ważne, ale drugorzędne. Twórcą ideologii neoolimpizmu był Francuz, Piotr de Coubertin; jego biografia i aktywność zmierzająca do wznowienia igrzysk olimpijskich zostały omówione obszernie i wieloaspektowo przez Kosiewicza. Wskazał on również na zagrożenia, jakie towarzyszą współczesnemu sportowi olimpijskiemu (choć oczywiście nie tylko jemu). Najważniejsze z nich to: stosowanie dopingu, brutalizacja zawodów w pogoni za zwycięstwem, stronniczość sędziów, korupcja, seksizm, merkantylizm, gigantomania, upolitycznienie, instrumentalizacja sportowców. Przedmiotem ostrej krytyki Autora było długo podtrzymywane stanowisko Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego, że w olimpijskich zawodach mogą uczestniczyć wyłącznie amatorzy, co wykluczało sportowców niezamożnych i praktycznie było często fikcją. Choć obecnie w olimpiadach biorą udział także sportowcy zawodowi, to oficjalnie nie są oni wynagradzani za ich występy. Końcowy fragment tej części pracy podejmuje temat edukacji olimpijskiej i jej roli w całości wychowania sportowego. Kosiewicz przestrzega, aby edukacji nawiązującej do ideologii olimpizmu nie traktować jako jedynej i wyłącznej, gdyż to by prowadziło do jednostronności na terenie pedagogiki sportu i wykluczało

inne modele wychowania. Olimpizm należy doceniać jako komplementarny element całości wychowania człowieka poprzez sport.

Kolejna, szósta część książki omawia strukturalno-estetyczne właściwości widowiska sportowego. Kosiewicz w zakresie tej problematyki jest wybitnym znawcą i oryginalnym badaczem. Porównuje on widowisko sportowe ze spektaklem teatralnym, dostrzegając pomiędzy nimi zarówno wiele podobieństw, jak i różnic. W strukturze widowiska sportowego należy wyodrębnić udział ludzkich osób i rzeczy. Głównymi aktorami są, oczywiście, sami zawodnicy, ale ważny jest także udział innych osób: trenerów, sędziów, organizatorów imprez sportowych, widzów, dziennikarzy. W spektaklu sportowym znaczącą (jeśli nie decydującą) rolę odgrywa relacja pomiędzy zawodnikami a publicznością. Elementy rzeczowe zawodów sportowych, zwłaszcza międzynarodowych i olimpijskich, to: muzyka, oświetlenie, kostiumy, charakteryzacja, scenografia, cała makrosfera i mikrosfera. W spektaklu teatralnym role aktorów i tekst sztuki są ściśle zaplanowane, dlatego w zasadzie nie ma większych niespodzianek. Inny jest scenariusz widowiska sportowego, ponieważ aktywność poszczególnych zawodników i rezultat końcowy gry są niewiadomą dla publiczności. Autor pracy grę i widowisko sportowe określa mianem aleatoryzmu, rozgraniczając stałe i przypadkowe jego elementy.

Końcowa część książki analizuje antropologiczne, sakralne i pedagogiczne funkcje turystyki i rekreacji. Turystyka jest szczególnie częstym przedmiotem naukowej refleksji Kosiewicza w ostatnich latach, który dostrzega w niej i wyodrębnia różnorodne aspekty i funkcje: poznawcze, aksjologiczne, wychowawcze i religijno-sakralne. Rozdział wstępny tego fragmentu pracy wskazuje na ścisłe związki człowieka z przyrodą, co w sposób szczególny uwidacznia się podczas aktywnej rekreacji na łonie natury i w turystyce. Ta ostatnia została nawet określona jako forma antropologizacji przyrody, ponieważ postawa ludzi wobec otaczającej przyrody ma charakter zindywidualizowany i subiektywno-emocjonalny, co niejednokrotnie prowadzi do poglądów graniczących z panteizmem. Ten motyw jest analizowany w następnym rozdziale pt. *Turystyka i sacrum*, gdzie mówi się o estetyzacji przyrody lub jej sakralizacji i animizacji. Specyficzną formą turystyki są pielgrzymki, które stanowią trwały element wielu religii: chrześcijańskiej, islamu, hinduizmu itd. Zostały one określone mianem turystyki religioznawczej, ponieważ Autor eksponuje ich aspekt krajoznawczy. Końcowe fragmenty książki eksponują głównie aspekty kulturowe i wychowawcze turystyki młodzieżowej. Jej szczególną formą jest tzw. zielona sala, będąca odmianą rekreacji ruchowej na terenie przyrody (lasu, parku itp.). Najczęściej jest to tzw. ognisko, które ma długą tradycję w harcerstwie. Zielona sala i ognisko są omówione nie tylko od strony teoretycznej, lecz także w aspekcie praktyczno-organizacyjnym.

Nową książkę Kosiewicza charakteryzuje bogactwo omawianych w niej problemów, równocześnie zaś wieloaspektowość ujęć. Uwzględnione zostały metodolo-

giczne, historyczne, filozoficzno-antropologiczne, aksjologiczne, pedagogiczne i w pewnym stopniu religijne wątki przy analizie problematyki kultury fizycznej. Lektura pracy potwierdza doskonałą znajomość omawianej tematyki, co jest konsekwencją rzetelnych badań prezentowanego materiału i długoletniego doświadczenia pedagogicznego. Narracja przeprowadzanych analiz Autora dość często łączy się z polemiką, co w sposób pośredni implikuje fakt poszukiwania nowych oryginalnych rozwiązań w zakresie naukowej eksplikacji fenomenu sportu. Polemika ma jednak charakter rzeczowy i połączona jest z racjonalną argumentacją.

Lektura tej znakomitej pracy monograficznej Kosiewicza skłania do zasygnalizowania pewnych wątpliwości i postawienia pytań, dotyczących zresztą spraw drugorzędnych i detalicznych. W trakcie wnikliwej analizy problemu genezy i przekazu wartości napotykamy stwierdzenie: „Lecz trudno (a właściwie nie można) orzec z całą pewnością, co jest dobre, a co złe. Nie ma obiektywnie pewnych norm, niezawodnych dyrektyw i oczywistych powinności i kryteriów” (s. 139). Nasuwa się pytanie: czy jest to osobista opinia Autora pracy równoznaczna z etycznym relatywizmem? Innym razem, kiedy mowa jest o tzw. uniwersaliach sportu, sugeruje się, że Tomasz z Akwinu przyjmował teorię konceptualizmu. W tomistycznej literaturze przyjmuje się, że Akwinata był rzecznikiem umiarkowanego realizmu pojęciowego, uznawał bowiem, iż obiektywnie istnieje *universale in re*. Inna wątpliwość pojawia się wówczas, kiedy omawiana jest krytycznie zasada *fair play* (s. 288-289). Zasadnicza ocena tej zasady jest sugestywna, podobnie jak konstatacja, że wartości moralne nie są głównym celem aktywności sportowej. Trudno jednak zgodzić się z sugestią, że moralność i wartości religijne mają charakter jedynie instrumentalny i komplementarny w życiu wierzącego sportowca. Jeżeli powszechnie przyjmuje się, że sport ma służyć dobru człowieka jako osoby, to autonomizacja i absolutyzacja aktywności sportowej jest wątpliwa moralnie. Sport jest dla człowieka, a nie człowiek dla sportu. W końcowych fragmentach książki pojawia się termin *turystyka religioznawcza*. Czy nie jest bardziej trafne wyrażenie *pielgrzymka religijna*, ponieważ turystyka i pielgrzymka podejmowana w celach autentycznie religijnych mają inne cele i odniesienia.

Sygnalizowane pytania i wątpliwości dotyczą spraw drugorzędnych i postulują jedynie większą precyzację niektórych sformułowań. W żadnym stopniu nie podważają naukowego waloru monografii Jerzego Kosiewicza. Wpisuje się ona w polską i światową literaturę poświęconą problematyce kultury fizycznej i sportu. Dlatego zasługuje na uważną lekturę zarówno teoretyków, jak i praktyków aktywności sportowej.

Stanisław Kowalczyk
Katedra Filozofii Społecznej